

GUSTAV STRANDBERG

JAN PATOČKA

Den 6 januari 1977 publicerade en rad västeuropeiska dagstidningar den programförklaring som gick under namnet Charta 77. En av de första att signera detta dokument, och en av förgrundsfigurerna i proteströrelsen, var den tjeckiske filosofen Jan Patočka.

Jan Patočka (Foto: Jindřich Přibík)

Patočka hade sedan länge varit bekant med bland andra Václav Havel genom de olika underjordiska seminarier han, på grund av den stränga censuren mot honom, höll utanför universitetsvärdens murar. Det var också Havel som fick i uppdrag att försöka övertala Patočka att bli en av Chartans företrädare. Sedan han tvekat en lång stund accepterade Patočka Havels förslag och blev, som Havel själv påpekat, en av rörelsens mest hängivna medarbetare, så till den grad att han själv delade ut olika samizdat-pamfletter runt om i Prag. Tragiskt nog så var det också detta engagemang som till slut skulle bli hans död. Efter ett elva timmar långt förhör med den tjeckoslovakiska säkerhetstjänsten dog Jan Patočka av ett slaganfall den 13 mars 1977.

I dag är det kanske framförallt den här bilden av Jan Patočka som lever

kvar i Tjeckien: bilden av ett av Chartans mest framträdande språkrör. De senaste tjugo åren kan man emellertid bevittna hur en annan men minst lika fascinerande bild har vuxit fram. Internationellt sett så är Patočka nämligen inte huvudsakligen känd som ett av Chartans språkrör, utan som en av de viktigaste filosoferna i den fenomenologiska traditionen under 1900-talet. Den här internationella receptionen av hans verk startade förhållandevis sent, omkring 1990. En av anledningarna till detta är naturligtvis den språkliga barriären (Patočka skrev huvudsakligen på tjeckiska), men det beror också, och kanske i ännu större utsträckning, på Patočkas situation i Tjeckoslovakien. Stundtals var han nämligen, likt ett flertal andra tjeckiska intellektuella, fångade i sitt eget land.

Patočkas liv präglades nämligen i stor utsträckning av Tjeckoslovakiens politiska utveckling och historia. Under 1930-talet, när Tjeckoslovakien var en oberoende stat och dess gränser fortfarande var öppna, sökte sig Patočka till Tyskland för att studera. Han var, enligt egen utsago, trött på den positivistiskt färgade filosofin i Prag och sökte sig därför så småningom till Freiburg och till Edmund Husserls föreläsningar. Denna tid i Tyskland skulle komma att få en avgörande betydelse för Patočkas filosofiska tänkande. Väl hemma i Prag lade han fram habilitationsarbetet "Den naturliga världen såsom filosofiskt problem" (*Přirozený svět jako filosofický problém*, 1936) som var det första fenomenologiska arbetet på tjeckiska, men

också en av de första internationella studierna av Husserls sena tänkande. Den här produktiva fasen i Patočkas författarskap tog emellertid slut relativt tidigt i och med Tysklands ockupation av Tjeckoslovakien 1939. Under kriget arbetade Patočka på olika gymnasieskolor runt om i Prag för att vid krigets slut återvända till Karlsuniversitetet. Den här andra perioden vid Karlsuniversitetet blev dock kortare än väntat då Patočka var tvungen att lämna universitetet av politiska skäl 1949, som en direkt följd av den kommunistiska Pragkuppen året innan. Från början av 1950-talet till mitten av 60-talet var Patočka utsatt för sträng censur och stundtals också för publiceringsförbud från den tjeckoslovakiska regimens sida. Dörrarna till Karlsuniversitetet och till andra lärosäten var stängda. Under denna period försörjde han sig genom kortare anställningar vid bland annat Masarykbiblioteket och Pedagogiska institutet vid Tjeckoslovakiska akademien samt genom översättningsarbeten (han översatte exempelvis *Andens fenomenologi* av Hegel till tjeckiska).

Mot slutet av 1950-talet och i början av 60-talet blev regimen emellertid allt mer tolerant och Patočka kunde så småningom återvända till det akademiska livet – även om en stor del av den tidigare censuren fortfarande tillämpades. 1965 kunde han, efter vissa förhandlingar och diskussioner med företrädarna för den filosofiska fakulteten vid Karlsuniversitetet, lägga fram ett andra habilitationsarbete med titeln "Aristoteles, hans föregångare och efterföljare" (*Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové*, 1964) i vilket han tecknar Aristoteles förståelse av rörelsen och denna förståelses efterföljande utveckling i och med den moderna naturvetenskapens framväxt. Tre år efter detta andra habilitationsarbete blev Patočka slutligen utnämnd till professor i filosofi 1968, en titel som han utan tvivel

förtjänat långt dessförinnan, men han hann endast föreläsa vid universitetet i fyra år innan han pensionerades 1972. Totalt sett föreläste Patočka därför endast vid Karlsuniversitetet åren 1945–1949 och 1968–1972.

Genom Patočkas författarskap kan vi följa hur en rad teman och frågor återkommer, frågor som exempelvis rör den mänskliga existensens konkreta omvärld, historiens mening och kritiken av den naturvetenskapliga världsuppfattningen. Även om hans analyser och beskrivningar av dessa frågor och fenomen både är originella och insiktsfulla är det kanske hans analyser av politiska fenomen som tydligast särskiljer honom från andra i den fenomenologiska traditionen. Hans engagemang i Charta 77 var nämligen inte något väsensskilt från hans filosofiska arbeten. Tvärtom så utmärks hans tänkande i stor utsträckning av just politiska frågor. Detta är något man kan lägga märke till redan i skrifter från 40-talet, men det är något som når sin höjdpunkt från 1968 och framåt när dessa frågor är som mest brännande i hans egen samtid. Under denna tid upptas hans tänkande exempelvis av frågor som rör det politiska livets specificitet, vad arbete egentligen är och hur ett politiskt motstånd är möjligt i en värld där varje form av motstånd endast tycks understödja dess motsats.

Det är bland annat dessa frågor som står i centrum i Patočkas mest kända verk *Kätterska essäer i historiens filosofi* (*Kacířské eseje o filosofii dějin*, 1975), som växte fram ur de underjordiska seminarier som han höll på 70-talet och som bland andra Václav Havel deltog i. Patočkas reflektioner och analyser i dessa essäer är således djupt färgade av hans samtida kontext, men de frågor som han väcker är lika relevanta för oss i dag som när de publicerades i mitten av 1970-talet. Boken *Kätterska essäer i*

historiens filosofi (Daidalos, 2006) föreligger sedan tidigare i svensk översättning av Leo Kramár. Nu har emellertid även en av Patočkas många föreläsningsserier från läsåret 1968–1969 översatts till svenska av samma översättare. I dessa föreläsningar, som i bokform fått titeln *Inledning till fenomenologisk filosofi* (*Úvod do fenomenologické filosofie*), möter vi, som titeln återspeglar, en introduktion eller inledning till fenomenologin – en introduktion som på ett tydligt sätt knyter fenomenologin till den övriga filosofihistorien – men den utgör även en god introduktion till Patočkas eget tänkande.

– Gustav Strandberg

Gustav Strandberg är doktorand vid Södertörns högskola och skriver på en avhandling om Patočkas filosofi.

Inledning till fenomenologisk filosofi ges ut hösten 2013 av Södertörns högskola i serien Södertörn Philosophical Studies. Mer info [här!](#)

PÅ GÅNG I FÖRLAGET

Vi hälsar er varmt välkomna till **EN KVÄLL OM PATOČKA** den 7 november 2013 kl. 18.30 på Tjeckiska centret, Villagatan 21!

Att tänka i ett källarhål – Patočkas filosofi i en tjeckisk kulturell kontext

Den tjeckiske filosofen Jan Patočkas klassiska text *Inledning till fenomenologisk filosofi* blir äntligen tillgänglig på svenska i översättning av Leo Kramár. I samband med utgivningen äger ett samtal rum om filosofens liv och verk. Patočka (1907–1977) var en av centralgestalterna i europeisk filosofi under 1900-talet och hans tankar får allt större spridning.

Medverkande: Tora Hedin (fil dr i Slaviska språk och lektor i tjeckiska vid Stockholms universitet), Leo Kramár (översättare) och Gustav Strandberg (doktorand i filosofi på Södertörns högskola).

Evenemanget är ett samarbete mellan Tjeckiska centret, Södertörns högskola, Aspekt förlag och Stockholms universitet.

Efter samtalet serveras förfriskningar.